

Dobre drame su minuciozne arhitektonske cjeline. Nisu lego-kockice

Ono što kazalište mora – to je poticati na nezavisno razmišljanje, dirati u tabue, svete krave, izokretati općeprihvaćene stereotipe, izvrtati i prekidati nametnute ideje koje nas uljuljavaju u tromost, u osjećaj da se ionako nikad ništa ne može.

razgovor s **Tenom Štivičić** vodila **Željka Turčinović**

Odrastala si u intelektualnom obiteljskom okruženju: tvoj tata je dramatičar i scenarist te dugogodišnji urednik Dramskog programa Hrvatske televizije, a mama profesorica i lektorica. Koliko je to obiteljsko ozračje utjecalo na tvoj izbor profesije i tvoje spisateljske početke?

Ne znam što bi bilo da nisam odrasla u takvom okruženju pa mi je teško reći. Ljubav prema priči usadila mi je mama koja mi je čitala svaku večer cijelo moje djetinjstvo. Moj tata je pisao noću, hodao radnom sobom kao profesor Baltazar, naglas stvarao svoje dijaloge i to je sigurno dodalo malo mitske dimenzije njegovu pozivu. Kad sam počela piskarati pjesmice, sastave i prvi "roman" čim sam naučila slova, svakako sam imala podršku i njeđu koja je sigurno vrlo bitna. Ali pisanje se kao potreba izražavanja i ostvarivanja u svijetu izvlači iz neke dublje ladice nego što je to obiteljsko okruženje. Zato pisanje obično nije obiteljska praksa kao što su to često medicina ili pravo. Nije tako čest slučaj da u obitelji ima više generacija pisaca. Možda ima želje, jer djecu često zavede profesija roditelja, ali da bi se život zaista posvetio tom pozivu i u njemu uspješno ostvario, mora doći do nekih kompleksnijih spojeva.

Studirala si i diplomirala dramaturgiju na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. Jesi li taj studij upisala s prvenstvenom namjerom da postaneš dramska spisateljica ili je do toga došlo spontano, tijekom procesa školovanja?

Htjela sam se baviti pisanjem jer sam odmalena osjećala da su mi riječi bliske, da imam potrebu da ih slažem, da nešto njima izražavam. Obožavala sam kazalište, također odmalena. Pa je taj spoj djelovao logično. Ali tek sam negdje na trećoj godini 'nabola' svoj glas, način i formu kojima mogu reći nešto autentično, što uzbuđuje i mene, a utiskuje se i u druge. Prije toga sam malo bauljala. A nisam imala ni pravo mentorstvo na Akademiji. Imala sam neke drage profesore, ali ne mogu reći da je netko nešto u meni prepoznao pa mi u tom smislu pokušao pomoći s neakvim promišljenim putokazom.

Većina najvažnijih suvremenih hrvatskih pisaca dolazi sa studija dramaturgije na zagrebačkoj Akademiji. Smatraš li da su im dramaturški praktikum i kraze koje ste prolazili pomogli u spisateljskom sazrijevanju

i što je u tvom slučaju bilo presudnije: škola ili talent?

Dramaturški praktikumi su bili uvjerljivo najslabiji. Na Akademiji sam stekla znatnu količinu teorijskog znanja. I uronjenost u taj svijet, kolege, razgovori, pridonijeli su razvoju. Ali sve što sam napisala za vrijeme Akademije nastalo je na osnovi instinkta, ili ako hoćete, talenta. Tek sam na međunarodnim radionicama postala svjesna toga da se ne piše uvijek na mišiće, da postoje neke strategije, nešto što se zove zanat, što itekako može pomoći procesu pisanja. Zapravo mi je danas neshvatljivo da sam prošla četiri godine Akademije, a da se time uopće nismo bavili. Mislim da je danas na Akademiji stvar malo drukčija.

Dakle, na početku se nisam imala na što drugo osloniti nego na talent, ali talent nije dovoljan ako hoćete cijeli život posvetiti pisanju. Velik dio tih ranih procesa bilo je tapkanje u mraku. Danas imam neusporedivo više tehničkog znanja i proces pisanja, iako i dalje često težak, pruža mi više zadovoljstva.

Kako danas gledaš na svoje mladenačke drame Nemreš pobje od nedjelje i Dvije?

Ne gledam ih ako ne moram (haha). One se i dalje izvode i na to sam ponosna. Imaju svoj život koji mi još ponekad donese i neku dobit, što je zgodno. **Dvije** će ovog ljeta biti postavljene u Torontu, na njihovu fringe festivalu. Tome se veselim.

U tim ranim dramama ima nekih neugodnih trenutaka, kao kad naletite na svoju fotografiju iz mladosti na kojoj ponosno pozirate u nekom groznom izdanju (a devedesete su bile vrlo plodno tlo za takve fotografije). S druge strane, rani radovi su neki specifičan otisak sebe unutar vremena i prostora i, gledano sasvim privatno, dragocjeno je imati kakav takav trag o sebi iz mladosti.

U jednom intervju rekla si da si još kao mala željela biti građanka svijeta. Je li to bio najvažniji razlog zbog kojeg si se nedugo nakon završenog studija odselila u London?

Ja sam zaista odmalena zamišljala život 'u svijetu'. Moje su fantazije još u vrtiću bile međunarodnog karaktera. Osim toga, naše društvo je malo, patrijarhalno, puno predrasuda. Biti mlada žena i ići 'očevim stopama' znači

trošiti mnogo energije uludo na borbu s podozrivim pretpostavkama. Imala sam potrebu otarasiti se toga i početi negdje od nule.

No, kad su Tri zime izašle u HNK jedan me znanac, impresioniran dramom, pitao jesam li to sve stvarno sama napisala ili sam, ipak, s vremena na vrijeme, slala tati da malo pregleda. Tako, čini se, ni London nije bio dovoljno daleko. Pitam se bi li isto pitanje pitao muškarca.

Fragile!, tvoja prva napisana drama u Londonu, govori o imigrantima koji su odlučili graditi novi život u tuđini. Koliko u njoj ima autobiografskih elemenata?

Na početku mog života u Londonu moj je svijet bio gotovo isključivo sastavljen od došljaka, što davnih što nedavnih. U likove u *Fragile!* utkali su mnogi istiniti detalji koje su mi otkrili prijatelji i znanci o njihovu iskustvu i procesu asimilacije. Ako pod autobiografskim podrazumijevate što se od svega toga dogodilo meni, gotovo ništa. Autobiografski je osjećaj iz kojeg je drama nastala, da je London grad 'litalica' kojemu nitko ne pripada i da ti koji lutaju ne lutaju obavijeni toplim plaštom dobrodošlice. No, u principu, pitanje o autobiografskim elementima, s kojim se stalno susrećem, čini mi se problematičnim. Kako se piše, a da nije autobiografski? S druge strane, postoji li na svijetu autobiografija koja, donekle, nije fikcija?

Sličnom temom bavi se i tvoja drama Nevidljivi. Napisana je 2011., no itekako je aktualna i danas kada Europa doživljava veliku izbjegličku krizu, povezanu sa strahom od gubljenja vlastitog identiteta, što radikaliziraju neke desne političke opcije. Koliko je ta tematika prisutna u engleskoj drami i kazalištu?

Danas je dapače još aktualnija, što je krajnje depresivno. A s obzirom na to da nas čekaju daljnje klimatske katastrofe, treba razmišljati o tome da je termin 'kriza' neadekvatan jer zvuči privremeno. Postoji zazor od te teme, u kazalištu, na filmu, na televiziji. Vlada osjećaj da smo zaugušeni temom izbjeglica pa tko će onda još plaćati kartu da gleda predstave i filmove. A istina je da iako jesmo zaugušeni, u principu uvijek slušamo jednu te istu

priču, tj. eventualno dvije priče, jednu u desnim medijima, a drugu u ovim takozvanim normalnim medijima, budući da lijevih ni nema. I ta je priča dosadna, puna patosa i pokroviteljskog sažaljenja. A istina je da među milijunima ljudi koji žive tu krizu postoje i milijuni priča. Kazalište je mjesto koje može uperiti reflektor na osobu, izdvojiti je iz mora koje se ponekad naziva 'najezdom' i pomalo prenuti gledaoce od općeprihvaćenih floskula. Zato mislim da je bitno da se toj temi poklanja pozornost koju zaslužuje.

Sve tvoje drame dospjele su do pozornice, a neke od njih imale su i po više različitih uprizorenja. Koliko si bila uključena u proces njihova transponiranja u kazališne predstave i dopuštaš li redateljima i dramaturzima koji na njima rade potpunu interpretativnu slobodu?

Nastojim biti prisutna kad je riječ o praizvedbi. Prva izvedba drame i njen prvi susret s publikom morali bi joj biti vjerni. Nakon toga, u principu, nemam mogućnosti da nadgledam daljnje izvedbe, niti za to imam osobitu želju. Uvijek se nadam da će autorski tim znati poštovati barem srce drame. Određena količina odmaka u interpretaciji mi je i zanimljiva. Nervira me, ipak, kad redatelji/ice uzmu gotovu dramu pa je prekravaju, dopisuju i tretiraju kao tek predložak. Još nisam doživjela da bi netko velikim intervencijama poboljšao moju dramu, iako bi, naravno, mogao napisati svoju koja bi mogla biti bolja. Dobre drame su minuciozne arhitektonske cjeline. Nisu lego-kockice.

Tvoja zadnja drama Tri zime dobila je 2014. prestižnu nagradu The Susan Smith Blackburn Prize koja se dodjeljuje najboljoj dramačarki koja piše na engleskom jeziku, a postavljena je u National Theatreu u Londonu te zatim i u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. Obje izvedbe doživjele su velik uspjeh, a hrvatska kritika percipirala je Tri zime kao jednu od najboljih domaćih drama u proteklih petnaestak godina. Što je nadahnulo tu dramu i kakav je u njoj omjer istine i fikcije?

Nešto moje obiteljske povijesti, njena ženska linija i utjecaj ideologija naših prostora na sudbinu svake generacije bila je početna inspiracija.

Britansko kazalište Birmingham REP pozvalo me da se prijavim na njihov program za razvoj nove drame. Jedna od kategorija bila je pisanje za veliku pozornicu. Velike pozornice su, u principu, dostupne samo šačici najetabliranijih pisaca pa je uopće rijetkost dobiti priliku da vježbaš pisati za veliku pozornicu, a to je u mnogočemu različito od pisanja za komorni prostor u kakvom se najčešće izvodi nova drama. To mi je bilo primamljivo pa sam razmišljala o tome koja bi to bila priča koja bi odgovarala takvim parametrima. Nešto moje obiteljske povijesti, njena ženska linija i utjecaj ideologija naših prostora na sudbinu svake generacije bila je početna inspiracija. Dimenzije stvarnih osoba inspirirale su neke likove i događaje. Moj je deda bio domobran. Moja je prabaka bila sluzavka. Moj bivši tetak bio je zlostavljač. Mnoge su stvari izmišljene, ali mi se povremeno jave gledaoci *Tri zime* privajajući do detalja poneki monolog i situaciju. Kao da čuju svoju baku, mamu, dedu... Da ne govorim o tome da je ta vrsta deložacije koju doživljavaju stanari kuće u *Tri zime* nešto što su, i u gorim oblicima, prošli nezaštićeni stanari atraktivnih vila u suvremenoj Hrvatskoj.

Koliko ti je uspjeh Tri zime u Londonu olakšao put do pozornica u Velikoj Britaniji i koliko je općenito doprinio tvojoj afirmaciji kao dramačarke i scenaristice?

Svakako jest. National Theatre je referenca koja otvara sva vrata. Čak i u Americi. No, to s vratima je nezgodan izraz jer kad pokušavate ostvariti projekte na toj razini, onda shvatite da proći kroz vrata znači ostaviti za sobom milijunsku, ali unutra i dalje naći žestoku, mnogobrojnu i bespoštednu konkurenciju sastavljenu od vrsnih i vrhunskih pisaca, a ako ne to, onda barem nevjerovatno spretnih. A to znači da pozicija nikad nije zajamčena, i dalje mnogo raznog truda ne urodi plodom, projekti propadaju i stalno treba počinjati ispočetka.

Drame pišeš na engleskom i hrvatskom jeziku. O čemu ovisi taj izbor?

O temi i izvoru narudžbe. Osim toga, trudim se stalno pisati na oba jezika jer engleski ću zauvijek savladavati, a hrvatski ne želim izgubiti, a jezik se lakše gubi nego što se to na prvi pogled čini.

Koliko su dramatičari s prostora bivše Jugoslavije prisutni na repertoarima britanskih i općenito zapadnoeuropskih kazališta i možeš li reći da ti je netko od njih posebno blizak po spisateljskom stilu, tematskim preokupacijama ili odnosu prema poratnom/tranzicijskom društvu i kazalištu?

Nema ih. Povremeno se pojave u nekom off prostoru, ali rijetko i bez velikog odjeka. Govorim o Velikoj Britaniji. U Europi je drukčije, jer je tzv. kontinent, kako ga ovdje zovu, bolje povezan, postoji veći protok, a i veća stilska premreženost. Velika Britanija najviše njeguje vlastitu dramu, nakon nje je sklona američkoj, a tek onda europskoj i to tek kad su se pisci potvrdili kao osobite zvijezde. Strancima je prilično teško dospjeti na britanske pozornice, usprkos ponekim kazalištima koja pokazuju interes.

Jesi li ikada poželjela predavati dramsko pisanje te svoja iskustva i znanja prenijeti na mlade naraštaje?

Povremeno držim radionice. Vodila sam radionicu na festivalu nove drame u Wiesbadenu nekoliko puta, zatim u Španjolskoj, nekoliko puta u Londonu. Volim to raditi makar mi je i prilično naporno jer mi se čini kao ogromna odgovornost. No, sigurno ću raditi i dalje. Možda i u Hrvatskoj, bude li ikad poziva.

Objavila si tri knjige drama. U Hrvatskoj postoji neformalno mišljenje nekih institucija koje daju potporu tiskanju knjiga da drame ne treba ukoričavati jer se one pišu za kazališnu izvedbu, a ne za čitanje. Što misliš o tom odnosu prema dramskom stvaralaštvu?

Ako ljudi današnjice ne znaju čitati drame, ne znači da bi trebalo zakinuti budućnost za čitav jedan segment korpusa hrvatske literature u koji drama svakako spada.

U Hrvatskoj si poznata i kao kolumnistica časopisa *Zaposlena* koji se, između ostalog,

zalaže i za ravnopravnost žena u svim segmentima života? Kako gledaš na problematiku ravnopravnosti spolova u 21. stoljeću? Postoji li po tom pitanju razlika između ovog dijela svijeta i Velike Britanije?

Ravnopravnost spolova nije jednoznačan, homogeni pojam ni u 21. stoljeću, kao što to nikada nije bio ni dosad. Ekonomski, klasni, rasni i drugi faktori diktiraju žensko iskustvo. Biti bijela poslovna žena unutar neke uspješne korporacije znači suočavati se s potpuno drugim sklopom problema nego biti Arapkinja zapela s dvoje djece na makedonskoj granici na putu u nepoznato. Zato mislim da borba za ravnopravnost ne bi trebala dopadati samo feministice, nego da bi u budućnosti prave rezultate mogao polučiti udruženi napor feminističkih, anti-rasističkih, LGBTQI inicijativa i drugih koje se bore za zaštitu ljudskih prava.

Prošle godine dogodio se taj veliki trenutak padom Harveyja Weinsteina i kampanjom Me Too. Poljuljani su neki fundamentalni odnosi moći u filmskoj industriji koji su dosad djelovali nedodirljivo, a smijali su se u brk ideji ravnopravnosti spolova. No ako se ne počnu raskrinkavati slični odnosi u medijima, politici, a da ne govorim o biznisu, ova potencijalno bitna stepenica svest će se na priču o Hollywoodu, gradu razvrata.

Neočekivano veliku pomutnju izazvala je i kratka priča Cat Person objavljena u New Yorkeru. Otvorila je vrlo kompleksnu temu o tome zašto se žene često ne osjećaju slobodnima da kažu – ne. Dakle, neke se bitne rasprave koje pomiču osviještenost trenutno upravo događaju. To je super, iako ne treba zaboraviti da su statistike o obiteljskom nasilju još uvijek svuda strašne.

Što se Hrvatske tiče, činjenica da se oko jedne tako elementarne stvari kao što je Istanbulska konvencija lome koplja i da se pruža prostor tolikim retrogradnim lupetanjima o rodnoj ideologiji, dok su u prvih 15 godina 21. stoljeća u Hrvatskoj 165 žena ubili muževi ili partneri, govori o tome da smo po pitanju ravnopravnosti još u kameonom dobu.

Iz intervjuja koje daješ, ali i iz tvojih drama, vidljivo je da imaš odlučan i čvrsto definiran stav prema politici. Koliko je važna kritika

društva u kojem živimo i kakvu ulogu u tome može imati kazalište?

Pa ja ne mislim da je zadaća kazališta, a ni dramskog pisma da mijenjaju svijet, da obrazuju, podučavaju, itd. Ne znam ni moraju li kritizirati društvo, makar mi je teško zamisliti poziciju pisca koji ne bi imao potrebu kritizirati društvo koje se, je li, neće kritizirati samo. Ono što kazalište mora - to je poticati na nezavisno razmišljanje, dirati u tabue, svete krave, izokretati općeprihvaćene stereotipe, izvrtati i prekidati nametnute ideje koje nas uljuljavaju u tromost, u osjećaj da se ionako nikad ništa ne može. Nerado više citiram Mameta jer sam zbog njegove nagle i napadne reakcionarnosti s njim, nažalost, raskrstila (samo on to još ne zna, haha). Ali on je davno rekao da kazalište jedino mora oduševljavati. To može zvučati trivijalno, pogotovo ako koristimo sintagme poput 'kazalište je alat društvene promjene', itd., ali ja mislim da je zapravo složenije. Postići oduševljenje je prilično teško. Postići oduševljenje podrazumijeva svu silu virtuoznosti. Virtuoznost inspirira. Inspiriranost je aktivno, energično stanje iz kojeg je moguće djelovati na svakakve načine.

Roditelji su ti Zagrebu, a ti već 15 godina živiš u Londonu sa suprugom, škotskim glumcem Douglasom Henshallom te, odnedavno, s kćerkicom Anjom. Gdje je tvoj dom i imaš li problema s nostalgijom?

Godinama sam imala problem koji muči mnoge emigrante, da nigdje ne osjećaju pripadnost. Nova sredina još nije postala 'moja', a ni stara sredina to više nije. Ali mislim da sam uspjela prerasti to stanje. Trenutno je dom London, koji je Anjin rodni grad i to mi daje novu vezu s njim koja neće nestati i ako ne ostanem ovdje zauvijek. Od njenog rođenja pojavila se nova dimenzija nostalgije utoliko što bih voljela da ona svakodnevno živi u kontaktu sa svojim bakom i dedom.

Kako ti sama, a kako ljudi iz tvog neposrednog londonskog okruženja gledaju na BREXIT?

London nije glasao za Brexit, ali London je po mnogočemu kao vlastita država. Brexit je groteskna noćna mora, izglasana na osnovi sad već raskrinkanih laži, pa svejedno gledamo kako se, dan za danom, kao u slow motio- nu, približavamo litici. Naravno, ima ljudi koji su i dalje pobornici, ali s njima komuniciram rijetko i nevoljko.

Foto: Seša Miljević